

## Lakivaliokunnan juhlaseminaari 9.3.2017

VKS Matti Nissinen

### Syyttäjälaitos rikosvastuun toteutumisen takeena

Arvoisat kuulijat, aloitan tunnustuksella – taas. En osaa sanoa, kuinka toimiva oikeudenhoitomme oli 100 vuotta sitten. En osaa vastata siihenkään, oliko syyttäjälaitoksella – jos sitä ylipäättään sellaiseksi saattoi tuolloin kutsua – mitään todellista roolia rikosvastuun toteutumisen takeena noina inkvisitorisen rikosprosessin aikoina. Harta käsitykseni oikeustilasta rikosasioissa itsenäisyytemme kuohuvina alkuvuosina perustuu pääosin siihen, mitä olen muualta kuin oikeushistorian oppikirjoista lukenut. Vanhin tiedossani oleva, aikalaistodistajan itsensä kertoma tapaus ajoittuu 1930-luvun loppupuolelle. Tuolloin kertoja, ainakin vanhemman lakimiespolven muistama *Urho Kiukas* aloitteli ansiokasta virkauraansa Heinäveden piirin nimismiehenä Savossa.

Vesistöjä on Heinävedellä paljon, ja niissä ui kaloja muutamien muidenkin pitäjiä tarpeisiin, mutta kalastaa ei silloinkaan sopinut missä ja miten vaan. Luvattomasta kalastuksesta päätyi käräjille myös muuan renki, kun hänet tavattiin kokemasta luvaton katiskaansa toisen kalavedessä. Ukkotuomari kiinnitti käsittelyn alussa huomiota hyvin epävarman, jopa pelokkaan oloiseen syytettyyn, ja tiedusteli, että pärjääkö hän yksin asiassaan. Tämä viittasi syyttäjään, nimismies *Kiukaaseen*, ja ilmoitti luottavaisesti: ”Tuohon nimismieheen minä turvaan.”

Voi hyvin sanoa, että ainakin tuossa asiassa syyttäjällä oli oma roolinsa niin rikosvastuun kuin oikeusturvankin toteutumisen konkreettisena takeena. Se on yhteiskunnallinen ideaali, johon nyt ja tulevaisuudessakin on mielestäni syytä pyrkiä, kun syyttäjiä koskevaa lainsäädäntöä kehitetään ja syyttäjälaitoksen resursseista päätetään.

Sanotun ideaalin asettamisella en tarkoita millään tavoin kyseenalaista tuomioistuinten riippumatonta roolia viimekätisenä oikeusturvatakeena. Enkä myöskään vähättele puolustuksen asianmukaisen järjestämisen merkitystä vastavoimaksi syyttäjän pyrkimyksille. Tuntuu ehkä paradoksaaliselta, mutta syyttäjän työtä helpottaa ammattitaitoinen puolustus; silloin syyttäjä voi tehokkaimmin keskittyä itse asiaan ja sen oikeus- ja näyttökysymyksiin.

Palatkaamme tuohon ideaaliin. Sen saavuttaminen tulee koko ajan vaikeammaksi erityisesti siksi, että syyttäjälaitoksenkin toimintaympäristö on monin tavoin muuttunut

ja muuttumassa. Se asettaa lukuisia erityisosaamisen vaatimuksia syyttäjäkunnalle ja tarjoaa paljon pohdittavaa johtamiseen. Luotettavalle kristallipallolle olisi käyttöä.

Menestyksellisiä ratkaisuja haettaessa oma asennoitumisemme syyttäjälaitoksen sisällä on olennaisen tärkeä: miten voimme itse auttaa itseämme, uudistua ja omaloitteisesti kehittää toimintaamme, koulutustamme, organisaatiotamme ja esimiestyötämme.

Kaikkia näitä ja lukuisia muita samaan asiayhteyteen linkittyviä kysymyksiä pohditaan parhaillaan isolla joukolla kehittämishankkeessa, jonka työnimi on *Syyttäjälaitos 2.0*. Paljon voidaan tehdä nykyisten normien rajoissakin, mutta uudistamistyössä arvioidaan myös syyttäjäntoimen järjestämistä koskevaa lainsäädäntöä. Luonnos sitä koskevaksi hallituksen esitykseksi on määrä saada valmiiksi lähiaikoina. Lausuntokierroksen jälkeen se voisi oikeusministeriön suotuisalla myötävaikutuksella edetä eduskuntaan ja lakivaliokuntaan ensi syysistuntokaudella. En malta olla jo tällä forumilla korostamatta sitä, kuinka tärkeää asiassa eteneminen on, jos halutaan luoda pian 20 vuotta täyttävälle, nykymuotoiselle syyttäjälaitokselle edellytykset onnistua työssään myös tulevana vuosikymmeninä.

Hyvät kuulijat, toimintaympäristömme muutoksessa yksi keskeinen ajuri on luonnollisesti rikollisuuskuvan muutos. Rikollisuusilmiöt kehittyvät aina muun yhteiskunnan mukana. Kun ovi Eurooppaan avautui, siitä oli kulku myös rikollisissa aikeissa niin asuntomurtaajille kuin ihmiskauppiaillekin. Meillä on avoin internet ja sen kääntöpuolelle darknet. Netistä on paljon hyötyä ja iloa, mutta siellä rehoittaa myös vihapuhe. Onpa siellä tarjolla mahdollisuuksia tulla huijatuksi mitä erilaisimmilla tavoilla. Uusista rikosilmiöistä huolimatta useimmat vanhoistakin jäävät elämään. Tänäkin päivänä Suomen vesissä on varmasti myös luvattomia katiskoja, ja määrä vaan kasvaa, kun jäiden lähtö ja hauen kutu lähestyvät.

Rikollisuuden kuvan muutoksessa on syyttäjälaitoksen näkökulmasta yksi olennainen rakenteellinen trendi: ääripäät etääntyvät toisistaan samalla, kun niiden kummankin painoarvo - osin eri syistä - kasvaa.

Toista ääripäätä edustavat vaativat rikoskokonaisuudet. Niissä on tyypillisesti erilaisia kansainvälisiä liityntöjä, suunnitelmallista ja pitkälle vietyä työnjakoa, monivaiheisia tapahtumaketjuja sekä netin ja muun tietotekniikan monipuolista hyödyntämistä. Juttujen sisällön kirjokin on laaja, talousrikoksista lapsipornoon. Rikoshyöty liikkuu myös virtuaalivaluuttana.

Siinä maailmassa syyttäjältä vaaditaan oikeudellisen erikoisosaamisen lisäksi yhteistyötaitoja, kun jutun rakentaminen alkaa jo tutkintavaiheessa. Syyttäjähän on ainoana viranomaisena mukana rikosasian elinkaaren kaikissa vaiheissa. Onneksi sentään syyttäjillä ei enää ole sellaista kärjäsälin oikeudellisen yleishuolitsijan roolia kuin takavuosina, vaan voimme keskittyä rikosvastuun toteuttamiseen. Yhä suurempi osa syyttäjän työstä on erilaista yhteydenpitoa ja konsultaatiota muihin jutun toimijoihin, ja yhä pienempi mutta toki olennainen osa siitä on itsenäistä ja yksinäistä ratkaisujen pohdintaa. Sitäkin osuutta kaventaa suurimmissa asiakokonaisuuksissa tapahtuva työskentely syyttäjär ryhmässä tai -parina ja niiden sisäinen, keskusteleva yhteistyö.

Rikollisuuden kuvan toista ääripäätä edustavat *Sulo* ja *Suvi Suomalaisen* tuikitavalliset rikosasiat rattijuopumuksista varkauksiin. Niiden painoarvo tässä yhteydessä ei johdu kriminaalitaktisista tai -teknisistä hienouksista eikä juttujen oikeudellista ongelmista. Se tulee koko ajan voimistuvasta tarpeesta näiden runsaslukuisten asioiden keveämpään ja virtaviivaisempaan käsittelyyn. Erityisesti tämän hallituskauden voimakkaan tuottavuushakuinen ja eurovetoinen kriminalipoliittinen ote on painottanut tämän ääripään merkitystä. Prosessinormeja näissä asioissa on uudistettu ja niiden soveltamisalan laajennushankkeita on vireillä. Uusissa menettelyissä syyttäjältä edellytetään aivan erityyppistä työtettä kuin aiemmin kuvaamissani toisen ääripään jutuissa. Oletan tämän muutoksen jääneen pysyväksi.

Syyttäjälaitoksen resurssien sisäisessä nollasummapelissä tämän ääripään jutut ovat samalla ainoa muuttuja, jossa mahdollisesti kertyvät työtuntisäästöt olisivat uudeleen kohdennettavissa esitutkintayhteistyöhön vaativassa juttukannassa. Valitettavasti emme vielä ole haluamassamme laajuudessa voineet niissä panostaa lakisääteeseen yhteistyövelvoitteeseemme. Tätä vajetta voidaan edes osaksi paikata sillä, että voisimme allokoida siihen toisaalla säästyvät voimavaramme.

Syyttäjän professio on siis murroksessa. Syyttäjä ei voi samanaikaisesti olla kestävä maratoonari ja nopeakinttuinen satasen pinkoja. Tämä johtaa lajiharjoittelussa eli ammatillisessa kehitymisessä siihen, että keskivertosyyttäjä ei enää tee kaiken tyyppisiä asioita kaiken aikaa, vaan työ jaksottuu ja painottuu: tietyissä jaksoissa tehdään pääasiassa tietyn tyyppisiä asioita. Jokaiselle syyttäjälle räätälöidyllä jatkokoulutuksen polulla edetään työn sisällön kanssa samaa tahtia. Kun syyttäjä opiskelee vaikkapa työrikoksiin liittyviä asioita, hänelle jaetaan samanaikaisesti ratkaistavaksi työturvallisuusjuttuja. Silloin treenataan vain keskimatkoja. Ammattitaito kehittyy ja osaaminen syvenee koulutussisältöjen ja työssäoppimisen tiiviinä vuoropuheluna.

Kun nyt kerran on laitettu piikkarit jalkaan, niin jatketaan vielä yhdellä rinnastuksella kilpakentille. Syyttäjälaitoksen mahdollisuus suoriutua menestyksellisesti kaikista

tehtävistään nykyisin voimavaroin edellyttää moderneja ja käyttäjäystävällisiä tietojärjestelmiä. Niistä rakentuu sellainen pitävä lankku, jolta se paljon puhuttu ja meilläkin haaveissa oleva digiloikka voidaan ottaa. Nyt joudumme ponnistamaan hiekalta. Tietojärjestelmämme eivät ole läheskään sellaisella tasolla kuin itse haluaisimme ja ansaitsisimme. Olemme pyrkineet antamaan kaiken liikenevän avun tarvitsemamme rikosasioiden AIPA:n (aineistopankin) suunnitteluun, mutta sen jatkuvat viivästykset nakertavat vahvaakin uskoa tulevaisuuteen. Jos Suomi 110 -juhlaseminaari järjestetään, jonkun toisen valtakunnansyyttäjän ei toivottavasti tarvitse enää jatkaa tästä teemasta.

Sanotaan, että juridiikka ei ole matematiikkaa. Se ei ole myöskään biologiaa. Jos kysytään, onko joku raskaana, on vain kaksi vaihtoehtoa: kyllä tai ei. Sama dikotomia ei päde rikosvastuun toteutumiseen. Lopputulos voi olla kaikin puolin oikea ja laillinen, mutta käytännön oikeuselämässä on myös hajontaa molempiin suuntiin. Prosessuaalinen ja aineellinen totuus eivät aina kohtaa.

Ensinnäkään ei ole tavatonta, että rikoksen tehnyttä ei saada selville tai että syyte näyttämättömänä hylätään. Oikeusvaltiossa syytekynnys on, ja sen pitääkin olla, erilainen kuin tuomitsemiskynnys. Mielestäni hylkäysprosentti - jolla tarkoitan tässä tilannetta, jossa syyte jostakin teosta kokonaisuudessaan hylätään – tulee jatkossakin asettua keskimäärin jonnekin 5-10 prosentin tuntumaan. Toki tässä on merkittäviä rikoslajikohtaisia eroja.

Tuohon erotukseen toivoakseni sisältyy myös jokainen tapaus, joissa syytön on ollut syytteessä. Rikosvastuun toteutumisestahan ei voi puhua silloin, kun syytön tuomitaan. Sen ei pitäisi olla mahdollista, mutta sellaisinkin tapahtuu. Pohjoismaiden tunnetuin tapaus lienee *Sture Bergwall*, joka tuomittiin vuosituhannen alussa kuudessa eri oikeudenkäynnissä kahdeksasta eri murhasta Ruotsissa ja Norjassa omien tunnistustensa perusteella. Todellisuudessa *Bergwall* oli perustanut tunnustuksissa kertomansa tietoihin, joita hän oli saanut noiden henkirikosten uutisoinneista. Myöhemmin eri oikeudenkäynneissä kaikki tuomiot purettiin. Paljonko näitä ns. oikeusmurhia Suomessa tapahtuu? Vastaus riippuu siitä, keneltä kysytään. Käräjäoikeuden tuomareiden arviot poikkeavat varmasti vankeusvankien vastauksista.

Entäpä tulevaisuus? Taipuuko syyteharkinta algoritmeiksi? Keinoälyn ohjaamassa digimaailmassakin tarvitaan syyttäjää rikosvastuun toteuttamiseksi punnitsemaan, arvioimaan ja harkitsemaan. Sellaista asiaa, jossa todellista harkintaa ei tarvita, on keinoitekoista luokitella rikokseksi. Ne joutavat robotisoituun hallinnolliseen menettelyyn.

Toisaalta keinoälykin tarvitsee oikeusturvan takuumiehensä ja -naisensa. Vajaa kuu-kausi sitten otettiin valtakunnalliseen käyttöön sähköinen Sakko AIPA. Sen pilotoinnin yhteydessä saadut kokemukset viittaavat vahvasti siihen, että hienot järjestelmät tarvitsevat myös ihmisen – joskus jopa syyttäjän – kontrollia. Tuolloin sattui muun muassa sellainen virhetilanne, että tietojärjestelmä alkoi seurustella toisen järjestelmän väärän version kanssa. Luultavasti rajapinnassa jollekin koodiriville oli ollut kirjoitettu virheellinen numerosarja.

Hyvät ihmiset, älkää hämmentykö. Minäkään en oikeasti ymmärrä, mitä äsken sano-  
mani tarkoitti. Juristina pystyn selostamaan teille vain seurauksen. Muutamien sak-  
koasioiden vastaajien tiedot korvautuivat toisten eli väärin henkilöiden tiedoilla. Yksi  
heistä oli ahvenanmaalainen 2-vuotias pikkutyttö, jolle järjestelmä oli jo tarjoamassa  
sakkomääräystä lievästä ampuma-aserikoksesta, vaikka todellisuudessa eräs venä-  
läismies oli Imatran tuonut maahan kaasusumuttimen. Onneksi syyttäjä päätteli jär-  
jestelmävirheen mahdollisuuden henkilötunnuksesta. Kaikkien sakkoasioiden ratkai-  
seminen keskeytettiin, kunnes tilanne selvitettiin, ja tämäkin virhe saatiin korjattua.

Bästa åhörare, om den lilla flickan i berättelsen hade varit ett barngeni, skulle hon ha  
förstått hur man helt ogrundat höll på att göra henne till en kriminell person – till råga  
på allt med en finskspråkig bötesorder – och om hon skulle vara upplyst för sin ålder,  
så skulle hon veta vad en åklagare är. Hon skulle kanske kommentera situationen  
såsom Heinävesi-drängen : ”Jag stöder mig på den där åklagaren”.

Kiitos, tack!